

Altmışlı Yıllarda Kürt Siyasal Aktivizmi

CENGİZ GÜNEŞ

L 960'lı yıllar, yetmişlerin ortalarından itibaren daha fazla aktifleşmeye ve kitleselleşmeye başlayacak çağdaş Kürt ulusal hareketini biçimlendiren yıllar olarak ele alınır. 1920'li ve 1930'lu yıllardaki Kürt başkaldırılarının askerî güç ile bastırılmalarından sonra devlet otoritesinin Kürdistan'da hâkimiyetini tesis etmesi, 1940'lı ve 1950'li yılların nispeten sakin geçmesine yol açmıştı. Ama bu sessiz gidişat, 1960'lı yılların başlarından itibaren değişmeye ve Kürt sorunu –daha sonra *49'lar Davası* olarak anılacak olan, Kürt siyasî aktivistlerin uzun süren davasıyla birlikte– Türkiye'nin siyasal gündemine tekrar girmeye başlamıştır. Kürt siyasal aktivizminin yeniden canlanmasında, Türkiye'de ve Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde kapitalizmin gelişmeye başlaması ve bunun sebep olduğu toplumsal dönüşümle birlikte, 1946'da çok partili sisteme geçiş ve eğitimin yaygınlaşması gibi nedenler önemli olmuştur. 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasî dönüşümlerin sonuçlarından, kendisini Kemalizm'in Kürtler üzerinde uyguladığı baskıcı pratiklere karşı konumlandırılan yeni bir muhalif söylem doğdu. Özellikle eğitimin yaygınlaşması, Türkiye'deki Kürt kültürel ve siyasal aktivizminde öncü bir rol üstlenmeye başlayan yeni bir Kürt aydın ve siyasî aktivist grubunun oluşmasını sağladı. Bu Kürt aydınları, 1961 Anayasası'nın sağladığı bu sınırlı özgürlükleri kendi siyasî taleplerini yükseltmek, onları daha geniş kitlelere aktarmak ve Kürt toplumunun yaşadığı sorunları dile getirmek için sıklıkla kullandılar.

1960'lı yıllardan itibaren yeni nesil Kürt aydınlarının (Musa Anter, Edip Karahan, Mehmet Ali Aslan, Mehmet Emin Bozarslan, Kemal Burkay, Naci Kutlay, Tarık Ziya Ekinci, Sait Elçi, Sait Kırmızıtoprak vb.) çabalarıyla yeni-

den filizlenmeye başlayan Kürt hareketinin söylemlerinde Kürt talepleri, daha çok sosyo-ekonomik gelişme ve eşitlik talepleri şeklinde dile getirilirler. Daha sonra *Doğu Sorunu ve Çözümü* çerçevesinde sorunsallaştırılan bu talepler, Kürt bölgelerinin az gelişmesinin arkasında etnik bir tercihin yattığını ve mevcut ekonomik politikaların esasen Kürt halkının asimilasyonunu sağlamak için tasarlandığını ifade ederler. Bunu takiben, 1960'lı yılların ortalarında Türkiye İşçi Partisi (TİP) içerisinde örgütlenmeye başlayan Kürt öğrenci ve aydınlar, Kürt ulusal taleplerini sosyalist söylem içerisinde daha sistemli bir şekilde ifade etmeye başladılar. 1960'ların ikinci yarısı boyunca Kürtlerin sosyal ve ekonomik eşitlik talepleri, TİP'te faaliyet gösteren Kürt sosyalistleri tarafından dile getirilmeye devam edildiler. Buna ek olarak 1960'lı yıllar, 1965'te kurulan TKDP isminde *özerklik yanlısı* bir Kürt hareketinin doğuşuna tanıklık etti. 1960'lı yılların sonuna doğru, *Doğu Mitingleri* olarak anılan kitlesel mitinglerin artışı, Muhalefet odaklı Kürt siyasî aktivizmin yükselmesine, Kürtlerin yoğun yaşadıkları şehirlerde çok sayıda Kürt'ün harekete geçmesine vesile oldu.

Bu yazı 1960'lı yıllarda yaşanan Kürt siyasal aktivizmi ve kitle hareketlenmesinin detaylı bir tartışmasını sunmayı amaçlamaktadır. İlk bölüm, 1960'lı yıllar Kürt siyasal aktivizmini kısaca gözden geçirerek o dönemde *Doğu Sorunu* olarak tarif edilen Kürt sorununa dair tartışmalara odaklanacaktır. İkinci bölümde, 1960'lı yıllarda Kürt siyasal hareketlenmesinde kilit bir rol oynayan aydın ve aktivistlerin yer aldıkları yazı ve dergilere yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise, Kürt siyasal aktivistlerin TİP ve TDK'de örgütlenme süreçleri ve siyasal mücadeleleri irdelenecektir. En son bölümde, 1960'ların ikinci yarısı boyunca Kürt siyasal aktivizminin kitleselleşmesi ve 1967'de düzenlenen *Doğu Mitingleri*'nin bağlam ve etkileri tartışılacaktır.

1960'lı Yıllarda Kürt Siyasal Hareketliğinin Yeniden Canlanması

Kürt aydın ve aktivistlerin *Doğu Sorunu* adı altında dile getirdikleri, Kürt halkında da yankısını güçlü şekilde bulan sosyo-ekonomik ve eşitlik talepleri, 1960'lı yıllar boyunca kamusal alanda tartışıldı. Bu talepler devlet ve hükümetler nezdinde göz ardı edildiler; daha da önemlisi tartışmalar, yapıcı bir diyalogla değil, baskı ve retle karşılanarak bölücülükle eş değer olarak görüldüler. Reddediliş, daha sonraki yıllarda Kürt toplumunda radikalleşmeyi artırarak ayrılıkçı bir söylemin baskın olmasının koşullarını besledi. Çünkü, birçok Kürt açısından baskı ve reddediliş, devletin katı politikasının tipik bir örneği olarak algılandı ve bu da gerçek siyasal değişim için daha güçlü bir karşı koyuşun gerektiği fikrinin birçok aktivist tarafından benimsenmesine yol açtı. Radikalleşmenin 1960'lı yıllarındaki somut örneği olarak, Kürt ay-

dın ve siyasî aktivistlerin, Kürt kimliğinin inkârı ve Kürt kültürüne uygulanan baskının Doğu'nun az gelişmişliğinin arkasındaki nedeni olduğunu savunmaya başlamasını gösterebiliriz.

Bu bölümde, 1960'lı yıllarda Kürt taleplerinin dile getirilmesinde ve Türkiye'deki *Doğu Sorunu*'nun kamusal tartışmasında temel bir rol oynamış olan Kürt aydın ve aktivistlerin faaliyetlerine özellikle bakacağım. Kürt toplumunun siyasallaşmasında ve örgütlenmesinde oynadıkları role bakılırsa, 1960'lı yılların Kürt aydın ve aktivistlerini *organik aydınlar* olarak tanımlamak yerinde bir tespit olur. İtalyan Marksist düşünür Antonio Gramsci organik aydın terimini, hâlâ kırsal ya da köylü kitleleriyle güçlü bir bağlantıyı sürdüren kırsal ve geleneksel geçmişten gelen entelektüelleri tanımlamak ve onların siyasal harekette oynadıkları önemli rolü vurgulamak için kullanır: "Ekonomik üretim dünyasında asli bir işlevin orijinal alanında varlık bulan her toplumsal grup, kendisiyle birlikte, organik olarak, kendisine homojenlik ve sadece ekonomide değil ancak aynı zamanda toplumsal ve siyasal alanlarda da kendi işlevinin farkındalığını veren bir ya da daha çok aydınlar tabakası çıkarır."

Kürt organik aydınların sayısı 1940'lı ve 1950'li yıllar boyunca İstanbul ve Ankara'daki üniversitelere ve diğer yüksek eğitim kurumlarına daha fazla sayıda Kürt'ün başlaması ile birlikte artmıştır. Türkiye'deki –İran, Irak ve Suriye'den gelenlerin yanı sıra– çeşitli şehir ve kasabalardan gelen Kürt öğrenciler arasındaki etkileşim, bu öğrenciler arasındaki yoldaşlık duygusunu güçlendirerek, *ortak* Kürt kimliğinin ve ulusal bilincin gelişmesi konusunda daha büyük bir farkındalığa yol açmıştır. Musa Anter'in de *Hatıralarım*'da belirttiği gibi, Kürt öğrencilerin 1941'de kurulan *Dicle Talebe Yurdu* ve 1943'te de Musa Anter tarafından kurulan, *Fırat Talebe Yurdu* gibi belirli öğrenci yurtlarında yoğunlaşması bu süreci kolaylaştırmıştı. Bu yeni nesil öğrenci ve aktivistler, Batı Türkiye'ye 1930'lu yıllarda sürgün edilmiş olan Kürt aktivist ve aydınlar ile temas etmeye başladılar. Yeni aktivist aydınların önde gelen üyeleri arasında, Musa Anter, Edip Karahan, Ziya Şerefhanoglu, Yusuf Azizoglu, Mehmet Emin Bozarslan, Faik Bucak, Sait Kırmızıtoprak ve Sait Elçi bulunuyordu. Bu isimlerden son ikisi daha sonra 1965'te TKDP'nin kuruluşunda yer aldı. Edip Karahan ve Musa Anter, Kürt siyasal dergisi *Dicle-Fırat* ve *Deng'i* yayımladı ve Mehmet Emin Bozarslan Kürt destanı *Mem-û-Zin*'i Türkçeye çevirdi. Kemal Burkay, Tarık Ziya Ekinci, Mehmet Ali Aslan, Mahmut Baksı ve Canip Yıldırım'ın da aralarında bulunduğu çok daha fazlası ise TİP içinde aktiflerdi ve daha sonra da 1960'lı yılların sonu süresince *Doğucu* hareketin oluşumunda öncü bir rol oynadılar. Üstelik, Musa Anter 1940'ların ortasında *Kürtleri Kurtarma Cemiyeti*'nin kuruluşunda yer almasını *Hatıralarım*'da şöyle tanımlar: Cemiyet'in amacı Kürt öğrenciler arasında ulusal bilinci ve dilleri, kül-

Musa Anter, 20 Eylül 1992'de Diyarbakır'da uğradığı silahlı saldırı sonucu öldü.

türleri ve Türkiye'deki konumları hakkında farkındalığı artırmaktı. Türkiye'de Kürt siyasal aktivizminin yeniden doğuşu, aynı zamanda Irak Kürdistanı'ndaki Kürt hareketinin ve Avrupa'daki Kürt öğrenci aktivizminin yeniden canlanmasıyla da örtüşür. 1950'li yılların sonu ve 1960'lı yılların başından itibaren, Avrupa'daki Kürt siyasal aktivizmi, *Kürdistan* isimli bir dergi yayımlayan *Avrupa Kürt Öğrenci Topluluğu*'nun ve 1961'de Hollanda'da Kürt kültürü ve siyasal mücadeleyi teşvik etmeyi amaçlayan *Uluslararası Topluluk Kürdistan*'ın kurulmasıyla yükselmeye başladı. Bu kurumun ana faaliyeti, 1961 ve

1970 arasında (bazen düzensiz olarak yayınlanmakla birlikte) Kürt toplumu, kültürü ve dilinin çeşitli yönlerini kapsayan ve Kürt mücadelesi ve Kürtlerin yaşamları üzerine haber ve analizler sunan aylık bir haber dergisi olan *Kürt Gerçekleri ve Batı-Asya İlişkileri*'nin çıkarılmasıydı.

1960'lı yıllar, en başta dergi yayımlamak olmak üzere, kültürel faaliyetlerde kayda değer bir artışa tanıklık etti. Yeni anayasanın sağladığı diğer sivil hakların yanı sıra düşünce, ifade, örgütlenme ve yayımlama özgürlüğünü kapsayan yeni siyasal özgürlükler ve haklar, faaliyetlerdeki bu artışı kolaylaştırmıştı. Üstelik, yeni anayasayla üniversitelere daha fazla özerklik tanınmış ve daha önemlisi işçilerin *grev hakkı* kabul edilmişti. Böylesi özgürlükler, taleplerini ifade etme ve endişelerini dile getirme konusunda muhalif gruplara daha fazla alan tanıyorlardı. İşçilerin ve köylülerin çıkarlarını koruyacak örgütlenmeler oluşturulmuş; işçi sınıfının sayısındaki artış, 1960'lı yıllar boyunca işçi-sınıfı hareketinin radikalleşmesinde bir artışla el ele gitmişti. Ayrıca, Azad Zana Gündoğan'ın "50. Yılında TİP ve Doğulular: Sosyo-Mekânsal Bir Bakış Denemesi" başlıklı makalesinde de dile getirdiği gibi, 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'nin batısına artan Kürt göçü ile batı metropollerinde sayısı hızla artan Kürtler arasında artan bir dayanışma, kültürel ve sosyal kaynaşmaya tanıklık etmiştir. Böylece Kürt kimliğinin farklı mekânlarda yeniden inşa edilmesinin koşulları artmıştır.

1950'li yılların sonu ile 1960'lı yılların başında, Kürt aktivistlerin tutuklanması ve yargılanması gibi, dikkatleri Türkiye'deki Kürt sorununa çeviren,

medyada dinamik bir tartışmaya yol açan ve gündemi sarsan olaylar gelişmişti. Bu tartışmalar, giderek artan bir şekilde, Kürtler ve Türkiye arasındaki ilişkilerin baskıcı niteliğini öne çıkarmaya başlamış ve Kürtlerin deneyimlediği ayrımcılık üzerine odaklanmıştı. Kürt yazar Musa Anter'e *İleri Yurt* gazetesindeki köşe yazıları için birçok dava açılmıştı; ama bu davalar içerisinde özellikle, 31 Ağustos 1959'da halktan oldukça ilgi gören Kürtçe şiiri *Kımlı*'ı yayımladığı için açılan dava ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye'de ulusal gazetelerde yazan çok sayıda yorumcu, Kürt dilinde bir şiir yayımlanmasına dinmeyen bir öfke göstermişlerdi. Ne var ki, Anter'in anılarında da değindiği gibi bu durum, tersine, birçok Kürt'ü harekete geçirmiş; özellikle İstanbul'daki Kürt öğrenciler gazete ve Musa Anter'e destek telgrafları göndermiş ve halktan birçok kişi duruşma süresince mahkeme salonunun önünde toplanmıştı.

Doğu Sorunu'na halkın dikkatini çeken ilk büyük olay, 17 Aralık 1959'da tutuklanan ve davaları 1967'ye kadar süren, başlangıçta sayıları 50 olan Kürt öğrenci ve aktivistleri (biri gözaltı sırasında ölmüştür) kapsayan *49'lar Olayı* olarak bilinir. Kürt öğrenci ve aktivistlerin tutuklanması, bölgede artan Kürt milliyetçiliği tehdidinin önünü almak için olası bir ölüm cezasıyla yüksek sayıda Kürt'ü cezalandırmak için bir hükümet komplosuyla bağlantılıydı. Ayşe Hür'ün *Taraf*'ta yayınlanan "Kürtleri 'İmha Etmek' Fikri Kime Aitti?" başlıklı makalesinde de üzerinde durduğu gibi Hükümet MIT'e, bir *Kürt raporu* hazırlaması için gizli talimatlar vermiş, raporda bin ve iki bin beş yüz arasında Kürt'ün ayrılıkçı faaliyetleri nedeniyle yargılanması ve idam edilmesi tavsiye edilmişti. Rapor, şüphelilerin Türkiye'de *bölücüler*, yabancı medyada ise *komünistler* olarak ilân edilmesi tavsiyesinde bulunuyordu. Tutuklanma için kullanılan kolaylaştırıcı neden, Türk milliyetçisi siyasetçi Asım Eren'in 1959'da yaptığı bir yorumu kınayan 102 Kürt öğrenci tarafından imzalanan bir kamusal bildiriydi. Basının oldukça ilgisini çeken bir konuşmasında Eren, Irak Kürtlerinin Kerkük'teki Türkmenlere saldırısına karşı misilleme için Türkiye'deki Kürtlere intikam saldırısını savunmuştu. Naci Kutlay'ın *49'lar Dosyası* başlıklı çalışmasında da belirttiği üzere, tutuklanan Kürt aktivistler, *Kürtçülük* ya da Kürt milliyetçiliğini teşvik etmekle suçlanmış ve "Devlet topraklarının ayrı kısımlarını ve devletin birliğini zayıflatma faaliyetlerinde, yabancı devletlerin yardımıyla, yer almak" ve "Ulusun birliğini zayıflatacak faaliyetlerde yer almak"tan yargılanmışlardı. Gözaltına alınanlar, delil yokluğundan Ocak 1961'de serbest bırakıldılar. Sürüncemeleli bir yasal sürecin ardından sanıklar, nihayet, 1964'te suçsuz bulundu. Bununla birlikte, yargılananlar ulusal duyguları zayıflatmak için bir örgüt oluşturmakla suçlandıklarından, bu davanın sona erdiği anlamına gelmiyordu. Uzun süre devam eden *49'lar Davası* ve yaygın medya yayını, Kürt meselesine kamu ilgisi çekmiştir. Bu, 1938'deki Dersim isyanının merhametsiz-

ce bastırılmasının ardından, Türkiye’de Kürtlerin yer aldığı en dikkat çekiçi hadiseydi ve yukarıda bahsedilen, oldukça tanınmış Kürt aktivist ve kişileri de kapsıyordu.

Yaşar Karadoğan’ın *Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Taşı: 1967-1969 Doğu Mitingleri ve Kürd Uyanışı*’nda belirttiği üzere, keyfi tutuklama ve siyasal baskının benzer örnekleri, 1960’lı yılların başında da devam etti. 27 Mayıs 1960’taki ilk askerî darbeden kısa süre sonra, 485 Kürt aşiret lideri ve büyük toprak sahibi gözaltına alındı ve ardından bu kişilerin 55’i Güney ve Batı Türkiye’ye sürgün edildi. Bunu 29 Haziran 1963’te 23 Kürt aktivistinin gözaltına alınması ve tutuklanması izledi. Tutuklananlar arasında Irak Kürtlerinden bazı isimler ve Sait Elçi, Medet Serhat, Yaşar Kaya, Musa Anter, Ziya Şerefhanoglu ve Edip Karahan gibi *49’lar Davası*’nın parçası olarak yargılanan aktivistler de bulunuyordu ve bu kişiler, “Devletin birliğine zarar vermek ve tehlikeye atmakla devletin egemenliği altındaki toprakları parçalara ayırma faaliyetlerinde yer almak”la suçlandılar; Yaşar Kaya’nın 23 *Kürt Aydını* başlıklı çalışması bu sürecin izlerini sürer.

1950 yılında Türkiye’nin çok partili seçim demokrasisine geçişi, Kürtlerin ana akım siyasî partiler ve sivil toplum örgütleri aracılığı ile siyasete katılımını önemli şekilde değiştirdi. Özellikle, DP’nin Kürtler ile ilişkilene-mesi, Kürt feodal ve dinî elitleri, devlet ve Kürt köylü kitleleri arasında bir bağlantı olarak eski konumunu yeniden tesis etmesini sağladı. 1950 yılındaki seçimlerde DP, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerdeki tabanını sağlamlaştır-mak ve seçmen desteğini seferber etmek için aşiret ve dinî elitleri siyasete dâhil etmeye başladı. 1930’lu yıllarda Batı ve Güney Türkiye’ye sürgün edilen Kürt aşiret reislerinin ve şeyhlerin dönüşünü sağladı. Daha sonraki yıllarda, aynı taktik diğer merkez sağ partiler tarafından da kullanılacaktı. Kürt seçmenlerin desteğini kazanmak için siyasî partiler, 1960’lardan başlayarak, Kürt kanaat önderlerini ya da kalabalık kabilelerden aşiret reislerini milletvekili adayları olarak göstermeyi tercih ettiler. Örnek olarak, Van civarında etkili Bruki Aşireti ileri geleni Kinyas Kartal 1965’te Van’dan milletvekili seçildi. Pinyanişi Aşireti’nin önde gelen ailesi olarak anılan Zeydan ailesinden Ahmet Zeydan, 1961’de CHP Hakkâri milletvekili olarak seçildi.

YTP’nin kurulması da, saflarında eski DP’li birçok Kürt siyasetçi de bulunduğundan, kayda değer bir gelişmeydi. YTP, siyasal kutuplaşmaya karşı çıkan merkezci bir siyasal partiydi ve Türkiye’de istikrarlı bir demokrasi tesis etmek için kişisel özgürlükler ve demokratik normlar inşa etme ihtiyacını savunuyordu. Parti aynı zamanda, demokratik rejimi güçlendirmek ve pek çok dengesizlik ve eşitsizliğin çözümünü için ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla devletin ekonomiye müdahalesini de gerekli görüyordu. YTP, siyasal programında aleni Kürt taleplerini dile getirmese de, saflarına birçok

Kürt'ü katmayı ve Kürtlerden geniş bir destek kazanmayı başarmıştı. Parti 1961 genel seçimlerinde ulusal oyların % 13,73'ünü almayı başarmış, parlamentoda 54 sandalye kazanarak 1962-1965 yılları arasında hükümetin küçük koalisyon ortağı olmuştu. Parti, 6 bakanlıktan sorumluydu ve Sağlık Bakanı da Doğu ve Türkiye'nin geri kalanı arasındaki eşitsizlik hakkında medyaya çeşitli açıklamalarda bulunmuş ve daha fazla devlet yatırımı gerektiğini belirtmiş olan Yusuf Azizoğlu'ydu. Azizoğlu, Diyarbakır Silvan'da toprak sahibi bir aileden gelen bir tıp doktoruydu ve YTP'de yer almadan önce aktif olarak DP'de siyasete katılmıştı. Buna ek olarak, Doğu'yu kalkındırma ihtiyacı, 1969 seçimleri için partinin vaatlerinden birisiydi (YTP, 1969: 6). Sosyo-ekonomik eşitlik ve Kürt bölgesinin gelişimi için benzer talepler, aşağıda tartışacağım gibi yayımladıkları dergilerde en dikkat çekici şekilde Kürt aydınları tarafından seslendiriliyordu.

Müdafi Gazetecilik Örnekleri Olarak Dicle-Fırat ve Yeni Akış Dergileri

1960'lı yılların başı, yeni nesil Kürt aydın ve siyasî aktivistler tarafından yayımlanan Kürt siyasal ve kültürel dergilerinde bir artışa tanıklık etti. *Dicle-Fırat* (1962-1963), *Deng* (Ses, 1963), *Reya Rast* (Gerçek Yol), *Roja Newe* (Yeni Gün, 1963) ve *Yeni Akış* (1966) dâhil bu yayınlar, Türkiye'deki Doğu Sorunu ve Kürtlerle ilgili kamusal tartışma ve münazaraları artırmada başarılı oldular. Buna ek olarak, 1960'lı yıllarda Kürt kültürü ve siyasal hayatı hakkında başka eserler de yayımlandı: 1965'te bir Kürtçe dilbilgisi kitabı, 1967'de Musa Anter tarafından hazırlanan Kürtçe-Türkçe sözlük ve 1968'de Mehmet Emin Bozarslan'ın Kürt dili üzerine yazdığı bir kitabın yayınlanması, yine Mehmet Emin Bozarslan tarafından Kürt ulusal destanı *Mem-û-Zin* 1968'de Türkçeye çevirisi ve Latin harflerinin kullanıldığı Kürtçe aslıyla birlikte yeniden basımı bu dönemde oldu. Mehmet Emin Bozarslan, Türkiye'deki Kürtler arasında oldukça popüler olan *İslâmiyet Açısından Şeyhlik-Ağalık* başlıklı kitabını 1964'te ve *Doğu'nun Sorunları* başlıklı kitabını ise 1966'da yazdı. Böylelikle, Kürt aydın ve siyasî aktivistler

Çevirisi Mehmet Emin Bozarslan tarafından yapılan *Mem-û-Zin* 1968'de yayımlanmıştır.

kendileri için devam etmekte olan kamusal tartışmaya müdahale etme fırsatı yakaladılar ve Kürt kitlelerin düşüncelerinin ve tepkilerinin şekillenmesine katkı sunarak, kitlelerin siyasallaşmasına yardımcı oldular.

Dicle-Fırat

Bu bölümde, sekiz sayı çıkabilmiş ve en uzun ömürlü dergi olmasından dolayı detaylı bir şekilde *Dicle-Fırat* üzerine odaklanıyorum. Kürt aktivistlerinin *Doğu Sorunu* mücadelesi ve farkındalık yaratmak için ana materyali olarak *Dicle-Fırat*, bölgenin acil siyasal ve sosyo-ekonomik sorunlarını yansıtan *Doğu'nun sesi* olma arzusu ile yayın hayatına başladı. Derginin editörü Edip Karahan, başlangıç başyazısında *Dicle-Fırat*'ın amaçlarını, “Doğu'nun kültürel ve ekonomik gelişimine doğru çalışmak ve sorun üzerine doğabilecek görüş farklılıklarını birleştirmek ve ele almak” olarak belirtmiştir. Dergi, bölgesel meseleler üzerine düşünömler sağlamanın yanı sıra, sorunların daha geniş boyutta tartışılması için bir platform oluşturmak için çabalamaktaydı. Bu nedenle, esas olarak bölgenin az gelişmişliği ve ekonomik geri kalmışlığı üzerine odaklanan makaleler yayımlanmıştır. Buna ek olarak dergide, Kürt dili, edebiyatı, şiiri, tarihi ve Kürtlerin kökeni üzerine de çeşitli makaleler bulunuyordu. Tarih ve Kürtlerin kökenleri üzerine makaleler, akademik bir tarzda kaleme alınmıştı ve asıl olarak çoğunlukla İngilizce, Fransızca ve Arapçada yazılmış tarih üzerine akademik çalışmaların gözden geçirilmesinden oluşuyordu. Bu makaleler, devletin Kürtlerin aslen Türk kökenli olduğu iddiasına karşı çıkıyor ve bölgedeki Kürt varlığının izlerini, MÖ 8. yüzyıldan günümüze Urmiye Gölü (Batı İran) ve Kuzey Mezopotamya'da yaşayan *Kardukiler* ve *Gutiler* antik geçmişine kadar götürüyordu. Böylesi antik gruplara bağlantı, aynı zamanda dil aracılığıyla da kurulmuş ve Kürtçenin Hint-Avrupa dil ailesi içinde farklı bir dil olması, Türk kökene karşı olarak Kürtlerin bir Hint-Avrupa kökeni taşıdığına işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Üstelik, Kürt dili, edebiyatı ve şiiri üzerine makaleler, Kürt dilinin ayırt edici farklılığını göstermenin yanı sıra, aynı zamanda Kürtlerin kendi miras ve kültürleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlamıştır.

Dicle-Fırat aracılığı ile geliştirilen ve kitlelere aktarılan Kürt organik aydınlarının söylemi, asıl olarak Kürtlerin yaşadığı bölgeler ile Türkiye'nin geri kalanı arasındaki ekonomik eşitsizliğe odaklandı ve yaygın eşitsizliğin varlığının, Doğu'nun geniş ölçüde bir *mahrumiyet bölgesi* olarak kabul edilmesi anlamına geldiğine dikkat çekti. Kürt organik aydınlarının söyleminde yaygın eşitsizliğin varlığı, ulusun birliğinin ve devletin tüm vatandaşları arasında siyasal eşitliğin var olduğu iddiasının altını kazıyordu. Organik entelektüeller, genel olarak doğu bölgelerini geliştirmek ve sosyo-ekonomik ve böl-

gesel eşitsizliği çözmek için acil ve kapsamlı devlet yatırımının gerekli olduğu iddiasını sıklıkla yineliyordu. Bölgenin geri kalmışlığının nedenleri, açık bir şekilde, özellikle de eğitim ve sağlık altyapısı alanlarındaki, devlet yatırımının yokluğu ve bölgenin toplumsal gerçeklerini göz ardı eden politikalar izlemek olarak belirtiliyordu. Beş yıllık kalkınma planı üzerine 1963'te yayınlanan bir makalesinde Yaşar Kaya, devletin sadece ekonomik sektörlere odaklanması ve bölgeleri göz ardı etme politikasını eleştirdi. Kaya var olan kalkınma planının, Doğu ve Güneydoğu bölgelerine özgü meseleleri ele alan bir bölgesel kalkınma planıyla desteklenmesi gerektiğini savundu. Aslında, Doğu'nun az gelişmişliği, devletin bölgedeki bilinçli ihmalinin bir sonucu olarak görülüyordu. Edip Karahan *Dicle-Fırat*'ta 1962'de yayınlanan makalesinde şu noktaların altını çiziyordu:

Doğu yüzyıllardan beri ihmal edilmiş, bu ihmal neticesinde bir mahrumiyet bölgesi haline gelmiştir. Bu ihmal, Cumhuriyet devrinde de devam etmiştir. Hangi partiye mensup olursa olsun gelmiş geçmiş bütün politikacılar, Doğu halkını ve aydınlarını sindirmek için Doğu'yu, sistemli ve maksatlı olarak Türk ve Dünya efkârına taassup, cehalet ve medeniyet düşmanı bir yer gibi göstermişlerdir.

Edip Karahan *Dicle-Fırat*'ta yayınlanan "Doğu Kalkınması ve Yanlış Görüşler" başlıklı bir başka makalesinde, Doğu'nun bilinçli ihmalinin, devletin izlediği ekonomik kalkınma politikaları gibi, Doğu halkının kültürel asimilasyonunu kolaylaştırma amacını taşıdığını savunuyordu:

Kalkınma maddi ve manevi cepheleriyle bir bütün teşkil eder. Birini diğeri-ne feda etmeye imkân yoktur. Geçmişte Doğulu anadilini, örf ve âdetlerini unutsun diye Doğu ihmal edildi. Günümüzde aydınlar ve politikacılar bir an önce Doğu'nun kalkınmasını istemektedirler. Burada da gaye yine Doğu'yu mas etmektir.

Üstelik Karahan, devletin Doğu'nun kalkınmasıyla ilgili her tartışma ve müzakereyi bastırmasını, ayrımcılığın bir başka formu olarak yorumlamakta ve eleştirmektedir. Özellikle de, Doğu'nun her bölgesel talebini bölücülükle yaftalamak ele alınmış ve Türkiye'deki diğer bölgelerin değil de neden sadece Doğu'nun kalkınmasının savunulmasının bölücülük olduğu soruları yükseltilmiştir.

Dergilerin teşvik etmeye çalıştığı tartışma –başyazılarda olduğu kadar çeşitli makalelerde de– ekonomik kalkınmanın toplumsal ve kültürel yönlerinin sorunsallaştırılmasıydı. Özellikle de bölgenin ekonomik gelişiminin onun kültürel ve toplumsal gelişiminden ayrılamayacağı savunuluyor ve devlet toplumun yalnızca ve yalnızca maddi kalkınmasına odaklanmakla

eleştiriliyordu. Edip Karahan'ın kelimeleriyle söylersek, ekonomik kalkınma, Doğu halkının "...dilini, geleneklerini ve bölgesel farklılıklarını, kısaca etnik ve dilsel varlığının yıkımı"ni hedeflememelidir. Bu argüman, devletin asimilasyon politikalarının eleştirisi ve Kürt kültürel ve dilsel farklılıklarının kabulü çağrısını birleştiriyordu. Bununla birlikte eleştiri, Kemalizm'in ve pratiklerinin detaylı bir eleştirisine dönüşmüyor, ancak Türk medyasındaki yazarlarla Türk milliyetçisi siyasetçiler tarafından yapılan ve kültürel asimilasyonu kalkınmanın bir önkoşulu olarak gören açıklamalara bir yanıt olarak geliştiriliyordu.

Millî Yol ve *Ötüken* gibi milliyetçi yayınlar, Kürt toplumunu eleştiren ve Kürtleri aşiret ve gerici ve Türkiye'nin kalkınmasının bir engeli olarak gören makaleleri düzenli olarak basıyorlardı. Söz gelimi, *Millî Yol* 20 Nisan 1962 tarihinde yayımlanan sayısında, Kürtlerin topraklarından sürülmesi ve Kırgızistan ve Kazakistan'dan etnik Türklerle değiştirilmesini önerecek kadar ileri gitmişti. Edip Karahan ve Sait Elçi, *Dicle-Fırat*'taki makalelerinde bu dergilerin söylem ve politikalarını eleştiriyorlardı. Böylesi görüşler, çeşitli üst düzey politikacılar tarafından da tekrarlanmıştır. Örneğin, *Dicle-Fırat*'ta Aralık 1962'de yayımlanan makalesinde Sait Kırmızıtoprak'ın aktardığı kadarıyla, AP'nin kurucusu ve eski Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala, Kürt toprak sahipleri ve şeyhlerinin Kürt toplumu üzerindeki etkisini kırmak ve Kürt bölgelerinde Türklüğü geliştirmek amacıyla devletin sert önlemler alması gerektiğini savunmaktaydı. Böylesi *-ırkçı* ya da *Doğu-karşıtı* olarak tanımlanan- açıklamalara karşı koymak ve Kürt eşitlik iddialarını desteklemek için organik entelektüeller *ulusun birliğinin* Türk milliyetçi yorumunu eleştirmişti:

Bir bölge halkının Türklük camiası içinde dilini konuşması, diliyle yazıp okuması neden bu kadar tehlikeli görülüyor, anlamıyoruz? Modern millet telâkkileri münhasıran tek dili gerektirmez. Tek dil konuşan toplumlar olduğu gibi çok dil konuşan toplumlar da vardır. Kesret içinde vahdet pekâlâ mümkündür. Ve bu vahdet tek dil konuşan toplumların meydana getirdikleri vahdetten daha az kuvvetli değildir (Edip Karahan, *Dicle-Fırat*, Kasım 1962: 4).

Onların görüşüne göre, Kürt kültürel farklılıklarına saygı göstermek, kalkınma ve entegrasyon politikalarını daha başarılı kılacaktır. Sol tandanslı haftalık gazete *Yön*'de yayımlanan ve *Dicle-Fırat*'ın Nisan 1963 sayısında yeniden basılan makalesinde Sait Kırmızıtoprak -"Doğu'nun gelişmesiyle ilgili olarak yanlış varsayımlar"a ilişkin olarak- Kürtleri Türk toplumuna entegre etmek istiyorsa, devletin zora dayalı asimilasyon politikasına bir son vermesi gerektiğini belirtmiştir. Asimilasyon politikası, beklenen sonuçların hiçbirini üretmemişti ve devlet, devletin Kürt halkına mesajını iletmeyi kolaylaş-

tıracağından toplumsal ve ekonomik modernleşmeyi başarılı bir şekilde sürdürmek için Kürt dilinin kullanımına izin vermeliydi. Her şeyin ötesinde, Kırmızıtoprak Kürt dilinin yasaklanmasının, sosyo-ekonomik kalkınmanın başarmayı hedeflediği siyasal, toplumsal ve ekonomik eşitlik ilkeleriyle çeliştiğini savunmaktadır. Bu nedenle, ekonomik kalkınma politikalarının başarılı olabilmeleri için kültürel ve toplumsal faktörleri göz önüne alması gerektiği ifade edilmiştir.

Ayrıca, Edip Karahan Türk milliyetçisi medyanın Kürtlere karşı yaptığı çeşitli açıklamaları kınamadan önce ulusal birlik ve beraberlik kavramından ne anladığını netleştirmiştir:

Bize göre birlik ve beraberlik mefhumları şöyle tarif edilebilir: Bir kısım vatandaşların diğer bir kısım vatandaşlar üzerinde tahakküm tesis etmelerine meydan vermemek, bütün vatandaşları ırk, din, mezhep, dil farkı gözetmeksizin kanun karşısında müsavi kılmak, vatanın bütünlüğünü ve millet fertlerinin kardeşçe yaşama halini ihlâl eden hareketleri mevki ve mansıba bakmaksızın tecziye etmek.

Bu okuma, Kemalizm'i Kürt hakları ve taleplerini kabul etme yetisine sahip yurttaşlık milliyetçiliği olarak kabul eder ve Kemalizm'le, Kürtleri reddeden ve *Doğu*'yu ilkesel düşman olarak gören Türk milliyetçiliği akımlarının çok daha dışlayıcı pan-Turancı biçimleri arasında bir ayrım yapar. Bu ayrım, Türk milliyetçiliğinin bu akımının (onlar tarafından bir *faşizm* biçimi olarak tanımlanan) temsil ettiği tehlikelere dikkat çekmiş olan Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak tarafından çeşitli makalelerde kapsamlı şekilde açıklanmıştır. Faşizmin tehlikeleri hakkında alarına geçme ihtiyacı gazetelerin çeşitli başyazılarında ve ayrıca diğer makalelerde yankılanmış, aynı zamanda Kürt halkının 1946'da çok partili demokrasiye geçişten bu yana demokratik harekette içerisinde oynadığı önemli rolü vurgulanmıştır: "...Doğulular, faşizme ve faşist anti-demokratik yasalara karşı mücadelelerinde Türkiye'nin demokratik güçlerini desteklemelidir." (Sait Kırmızıtoprak, *Dicle-Fırat*, Aralık 1962: 2; ayrıca, Edip Karahan, *Dicle-Fırat*, Nisan 1963: 1). Böylesi bir ifade, organik entelektüellerin dile getirdiği Kürt taleplerinin demokratik doğası üzerine vurgusunu göstermek bakımından önemlidir. Üstelik bu yaklaşım, Kürtleri, sosyalistleri, işçileri ve gençliği (*Faşist* ya da *Turancı* olarak tanımlanan) Türk milliyetçilerine karşı demokratik bir harekette bir araya getirmeyi amaçlayan bir siyasal sınırlar çizimi gösterir. Sait Kırmızıtoprak bu konuda şu noktaların altını çizer:

Kısaca Türkiye'deki seyrine değindiğimiz ırkçı faşizm saldırgan, despot ve vurguncu mahiyeti icabı Doğu insanlarına düşmandır. Bu itibarla halkçı, dev-

rimci aydınlar, gençlik ve işçiler kadar Doğulular da ırkçı faşizme karşı uyanık bulunmak, antifaşist demokratik cephede savaşa hız vermek zorundadırlar.

Bu tanımlama, birçok Kürt entelektüelinin demokratik yönelimini ve demokrasi için daha geniş bir hareketin, yükselişte olduğu gözlemlenen anti-demokratik ve Kürt karşıtı unsurların yenilmesi için vazgeçilemez olduğu yönündeki ortak görüşlerini açığa çıkarır. Türkiye'nin ilerici siyasal ortaklıkları, Kürt aktivistlerin daha genel bir demokratik harekete ve demokratik bir Türkiye içinde hakları ve taleplerine erişmeye olan bağlılıklarına işaret eder. Kürt taleplerinin siyasal eşitlik için talepler olarak algılandığını fark etmek ayrıca ilginçtir. Bununla birlikte, Kürt aktivistlerin bu aciliyeti, müttefikleri olarak tanımladıkları diğer Türk gruplarının çoğu tarafından paylaşılmamıştır ve kitle tabanlı geniş bir demokratik hareketi inşa etme görevinin çok daha güç ve beklendiğinden daha zorlu olduğu görülmüştür.

Yeni Akış

Yeni Akış dergisi Mehmet Ali Aslan tarafından Ankara'da yayımlandı. Dergi genellikle TİP'in içerisinde aktif olan Kürt sosyalistlerinin görüş ve düşüncelerini içeren yazılarından oluşmaktaydı. Toplam dört sayı yayımlanmış olan *Yeni Akış*'ın ilk sayısı *Kürt Meselesi* başlığı ile Ağustos 1966 yılında çıktı. Türkiye'de devam eden *Doğu Sorunu* tartışmalarının bir yansıması olarak algılanabilecek olan ilk sayı, konu ile ilgili farklı siyasî görüşlerdeki kişilere ait yazıları derledi. Örneğin, İsmet Tümtürk'ün *Millî Yol* dergisinde çıkan ve *Doğu Sorunu*'nu çözmek için Kazak aşiretlerini sınır boyuna yerleştirmeyi önerdiği *Doğunun Dardine Çare* başlıklı yazısı, Nihal Atsız'ın *Kürtler ve Komünistler* başlıklı *Ötüken* dergisinde çıkan yazısı ve İlhan Selçuk'un *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan *Kürt Meselesi* başlıklı yazıları dergide yer aldı. Bu yazılarda ifade edilen görüşlere karşılık olarak tartışmada Kürtlerin bakış açısını yansıtan başka yazılar da yer almıştı: *Ali Dicleli* mahlası ile Kemal Burkey'in *Susan Doğu* yazısı buna örnek olarak verilebilir. Genel olarak bakılırsa, derginin yayımladığı yazılarda daha önceki yayınlarda Kürt aydın ve aktivistlerin geliştirdiği söylemde ifade edilen Kürt dili ve kültürü üzerindeki baskıların son bulması ve Doğu'nun az gelişmişliğini çözmek için devletin daha kapsamlı kalkınma planı uygulaması gerektiği gibi fikirler ifade edildi. Derginin ikinci sayısı *Doğu ve Deprem* başlığı ile Eylül 1966'da çıktı. İkinci sayının başyazısı, Kürtlerin *Doğu Sorunu* tartışmasında yaşadıkları siyasî baskıyı şu açık ifadeler ile sorunsallaştırdı:

Doğu Sorununu ortaya attınız mı, tartışılmasını istediniz mi ve hele Doğu halkını gerçek adıyla adlandırdınız mı hükümet, emniyet, siyasî partiler,

gençlik kuruluşları, basın koro halinde “aman Kürtçüler”, “aman milli tehlike”, “aman komünist veya Amerikan tahriki” diye bağırıyor, saldırıya geçiyorlar. Ne ister bunlar. Doğulu vatandaşın bütün baskılardan uzak güvenlik içinde insanca yaşama imkânlarına kavuşmasına neden karşı çıkılır. Doğu halkının uyanışı neden “millî felaket” olarak görülür. Bu alerjilerinin, bu ürkütünün, bu korkunun, bu telaşın sebebi nedir?

Bu sayıda çıkan Mehmet Ali Aslan'ın *Baran ve Abdülkadir Yıldırım* mahlaslarıyla kaleme aldığı iki yazı, doğrudan ifadeler ile Kürt karşıtı fikirler beyan eden yazarları eleştirdi. Bu eleştiride, bu yazarlar ırkçı-Turancı olarak tanımlandı ve Kürtler için oluşturduğu tehlikelere dikkat çekildi. Aynı zamanda, siyasi aktörlerin konu ile görüşlerini içeren yazılar yayımlayan dergi, Kürt sorunu tartışmalarının odak noktası haline gelmeye çabaladı. Buna örnek olarak ikinci sayıda yayımlanan YTP Hakkâri milletvekili Ali Karahan'ın *Doğu Meselesi* başlıklı yazısı ile derginin dördüncü sayısında yayımlanan TIP Diyarbakır milletvekili Tarık Ziya Ekinci'nin *Türkiye'de Doğu Sorunu'nu Doğuran Gerçek Nedenler* başlıklı yazılar verilebilir.

Yeni Akış'in üçüncü ve dördüncü sayıları *Doğu Sorunu*'nun farklı boyutlarını ve Kürt taleplerini dile getirdi. Kemal Burkay'ın *Her Şey Açıkça* başlıklı yazısında Kürtlerin inkârı ve üzerindeki millî baskıyı eleştirmekte ve bu baskıyı haklı çıkarmaya çabalayan *Kürtlerin millet olmadıkları* gibi iddialara da karşı çıkmakta idi. Aynı zamanda, Kürt meselesinin sadece feodalizmin bölgede devam etmesi veya ekonomik geri kalmışlık olmadığı vurgulanmaktaydı:

Bugün Türkiye'de yaşayan herkes de biliyor ki, Türkiye'de önemli oranda Kürtçe konuşan vatandaş vardır. Hele Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da halkın büyük çoğunluğu Kürtçe konuşur. Bunu hepimiz biliyoruz; ben de, siz de, öteki de. Özel konuşmalarımızda yeri gelince bunu söylüyoruz da. Ama resmen Türkiye'de Kürt yoktur! Hükümetler Türkiye'de böyle bir meseleyi yok saymışlardır.

Yeni Akış'in ilk sayısı “Doğu Sorununu Tartışıyoruz” kapağıyla Ağustos 1966’da yayımlanmıştı.

Benzer şekilde, Mehmet Ali Aslan'ın *Sosyalizm ve Kürtler* başlıklı yazısında da, bölgesel eşitsizlik sorunsallaştırılmakta, buna yol açan sömürü düzeninin varlığının vurgulanması aracılığı ile meselenin ekonomik eşitsizlikten başka bir yanı olduğu ifade edilmektedir:

Etnik meseleyi görmezlik edemeyiz. İktidarlar bugüne Türkiye'de Türk'ten başka etnik gurupların olmadığını resmî görüş olarak ortaya atmıştır. Fakat uygulama bunun tersi olmuştur. Kürtçeyi yasaklamak, Kürtleri askerî okullara almamak, doğunun kalkınmasını savunanları "Kürtçülük" isnadıyla yalamak gibi davranışlarla kendi kendilerini tekzip etmişlerdir.

Yeni Akış dergisi, 1960'li yılların ortalarında *Doğu Sorunu*'nun sorunsallaştırılması ve Kürtlerin özgün siyasal ve sosyo-ekonomik taleplerinin dile getirilişini anlamamız için bize önemli bir pencere sunmaktadır. O dönem siyasal hareketlenmede belirleyici bir rol oynayan faktörler, örneğin Kürtlerin yaşadıkları baskı ve ayrımcılık, kimliklerinin inkâr edilmesi, sıklıkla yaşadıkları keyfi şiddet ile genel baskının yanı sıra gitgide artmakta olan pan-Türkçü milliyetçi tehditler de *Yeni Akış* dergisinde yayımlanan yazılarda ön plana çıkan konular olmuştur.

Örgütlü Muhalefet Çabaları: TKDP ve TİP

1960'ların ikinci yarısı, Kürt aktivizminin daha örgütlü bir forma doğru evrimine tanıklık etmiştir. Irak Kürt hareketinin lideri Mustafa Barzani'nin 1958 yılında Irak Kürdistan'ına geri dönmesi ile birlikte 1961 yılında yeniden canlanmaya başlayan ulusal mücadele, bu gelişme üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Irak'taki Kürdistan Demokrat Partisi'ne (KDP) benzer bir özerklik yanlısı programı savunan TKDP'nin kuruluşu bu etkinin somut bir örneğidir. TKDP, 1960'larda Türkiye'de kurulmuş ve gizlilik içerisinde faaliyetlerini yürüten bir parti idi. Ama, kuruluşundan kısa süre sonra parti içsel bölünmeler yaşamış ve Ocak 1968'de çok sayıda önde gelen üyesi tutuklanmıştır. TKDP'nin Kürt ulusundan açık bir şekilde söz etmesine ve Kürt taleplerini daha açık kılmasına rağmen, bu unsurlar *eşitlik* talepleri olarak formüle edilmiş ve aynı zamanda Kürtlerin taleplerinin demokratik doğası güçlü şekilde vurgulanmıştır. 1960'lardaki Kürt aktivizminin bir diğer kaynağı TİP ve genel olarak sosyalist hareketti. TİP'teki Kürt aktivistler, Kürt sorunu üzerine yapılan tartışmaya kayda değer bir katkı sunmuşlardır. Bu tartışma, aşamalı olarak daha sonraki yıllarda Kürt aktivistlerin Marksist söylemi benimsemesine ve *Doğu Sorunu*'nun, ulusal baskı bakımından Kürt sorunu olarak kavramsallaştırılmasına yol açmıştır.

Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi

Kürt aydın ve aktivistler tarafından tartışılan Kürt bölgelerinin az gelişmişliği ve Kürt kültürel gelişimini destekleme ve besleme ihtiyacı, TKDP'nin siyasal programının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Taleplerin dile getirilmesindeki benzerlik, Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak gibi bazı aydın ve aktivistlerin partinin kuruluşunda yer alması nedeniyle şaşırtıcı değildir. TKDP'nin faaliyetlerinin boyut ve detayları, çok iyi bilinmemektedir ve parti hiçbir zaman Kürtler arasında güçlü bir şekilde tutunmayı başaramamıştır; ancak parti, şehir merkezlerinde az da olsa örgütlenebilmiştir. Parti lideri Faik Bucak'ın 1966'da suikastla öldürülmesi ve partinin öncü üyelerinin tutuklanmış olması partinin kök salmasını ve kitleler ile daha güçlü bir bağ kurmasını kayda değer ölçüde zayıflatmıştır. Önde gelen üyelerden Sait Kırmızıtoprak'ın aynı baş harfleri taşıyan *Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi*'ni kurmak için ayrılmasının ardından, parti daha da zayıflamıştır. 1971'de hareketin iki kolunun da liderleri Irak Kürdistanı'nda henüz tam olarak açıklanmamış olaylarda ölmüştür. Parti, 1970'lerin ikinci yarısının ardından sınırlı da olsa yeniden canlanmıştır.

TKDP'nin programı, Türkiye'nin toprak bütünlüğü içindeki Kürt halkının siyasal, ekonomik ve kültürel haklarının kabulü için talepler öne sürmektedir. Program, Türkiye içinde Kürtlerin çoğunluk oluşturduğu bölgeleri kapsayan ayrı bir Kürt idarî bölgesinin kurulmasını savunur. Daha özel olarak, böylesi bir çerçeve içinde, Kürt ulusal kimliği için anayasal kabul ve mecliste ve *Bakanlar Konseyi*'nde Kürtlerin temsil edilmesi gerektiğini talep eder. Kültürel haklar bakımından, Kürt dilinin Türkiye'de öngörülen Kürt idare bölgesinin eğitimde kullanılacak resmî dili olarak tanınması talep edilmiş ve Kürtçe yayım ve yayın yapma hakkını ihlal eden tüm engellerin kaldırılmasını istemektedir. Buna ek olarak parti, Kürt halkının mağduru olduğu geniş ölçekli yoksulluk ve bölgesel dengesizliğe son vermek için devletin çiftçilere kredi ve toprak sağlayarak bölgenin ekonomik kalkınmasında daha aktif bir rol almasını, bölgenin kentsel merkezlerinde iş yatırımını artırmasını, küçük ve orta ölçekli işletmelere sağlanan kredi miktarını artırmasını ve Kürt bölgelerine yatırım yapmasını talep etmektedir. Partinin fikirleri ve Kürt kimliğini dile getirişi hakkında daha geniş detay, partinin önde gelen üyelerinden Şakir Epözdemir'in 1968'deki duruşma süresince mahkemeye sunduğu savunmalardan ve *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi: 1968/235 Antalya Davası Savunması* kitabından elde edilebilir. Her şeyin ötesinde bu savunma, Kürtlerin Cumhuriyet dönemi boyunca maruz kaldıkları devlet baskısını eleştirmiş ve devletin Kürt meselesini *bölücülük* olarak tanımlamasını reddetmiştir. Savunma, ayrı bir Kürt ulusunun varlığını müdafaa etmiş ve Kürt

ulusal haklarının mevcut Türkiye sınırları içinde tanınmasını talep etmiştir. Kürt hakları ve talepleri, azınlık siyasal, ekonomik ve kültürel haklar olarak, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü riske atılmaksızın çerçevelenmiştir. Türkiye'nin ulusal çeşitliliğini kabul zorunluluğu, Kürtlerin "...en azından ana vatanları üzerine Türklerle aynı haklara sahip ve *Türkiye'nin kurucu unsuru*" olması nedeniyle vurgulanmıştır (Epözdemir, 2005: 26, vurgular bana ait). Bu nedenle, Türkiye'nin Kürtlerin ana vatanı olduğu fikrinden ziyade, Türk temelli bir ulusal kimlik kavramsallaştırılması reddedilmiştir. Üstelik, Kürt aydın ve aktivistlerin söylemlerine benzer bir şekilde, Kürt mücadelesi daha geniş bir eşitlik mücadelesi içine yerleştirilmiş ve *aşırı* Türk milliyetçilerine karşı bir cephe tesis edilmiştir. Şakir Epözdemir şöyle devam eder: "Birçok kez belirttiğimiz gibi, sadece eşitlik ve kardeşlik istiyoruz. Bu taleplere karşıt olarak, şovenistler bizi *Kürtçü* olarak nitelendiriyor. Onların mantığına göre, bölgeler arasında eşitlik ve denklik talep etmek ırkçılık, bölücülük ve bölgeselciliktir."

Türkiye İşçi Partisi

1960'lı yıllar süresince Kürt aktivizmi için bir diğer yönelim, 1961'de 12 sendikacı tarafından, sosyalizme parlamentarist ve evrimci bir rota çizen bağımsız bir sosyalist parti olarak kurulan TİP tarafından sunulmuştur. 1960'lı yıllar boyunca Kürtler, genel olarak Türk sol eğilimli örgütlenmeler özel olarak TİP'le ilişkilerini artırmışlardır. Kürt aktivistleri, sol hareketi müttefikleri olarak görmüş ve özelden de TİP'in eşitlik çerçevesi içinde Kürt halkının bazı taleplerini yükseltmeye istekli olması ve anayasal haklara saygısı, çok sayıda Kürt'ü onlara çekmiştir. 1960'lı yılların ilk yarısında TİP örgütsel ağını genişletmeye başlamıştır. Tarık Ziya Ekinci'nin *Sol Siyaset Sorunları: Türkiye İşçi Partisi ve Kürt Aydınlanması*'nda da belirttiği gibi, TİP, il ve ilçe teşkilatlarını Diyarbakır ve 11 ilçesinde, Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde, Mardin'in Derik ilçesinde, Ağrı, Kars ve Ardahan'da oluşturarak daha geniş Kürt kitlelerine ulaşma fırsatı yakalamıştır. Musa Anter tarafından ifade edildiği gibi, Kürtler sosyalistleri en yakın siyasal ittifakları olarak görmüşlerdir çünkü sosyalistler, bazı Kürt hak ve taleplerini kabul etmeye istekliydi:

Türkiye'nin diğer siyasal grupları faşistlerdi ve Kürt sorununa karşı ortak bir düşmanlık paylaşıyorlardı. Turancılar ve Kemalistler, aynı görüşteydi. Onlar en azından [sosyalistler], gerçek ya da değil, "Eğer gelecekte seçim kazanırsak, haklarımızı vereceğiz" diyordu. En azından onlar, bizden zorla alınan haklarımızın varlığını kabul etmişlerdi.

Özel olarak, Doğu'nun az gelişmişliği ve Kürtlerin karşılaştığı ayrımcılık, TİP'in çözmek için arzulu olduğu bir sorundu. 1964 Şubatı'nda İzmir'de Birinci Kongre'de kabul edilen ilk parti programında şunlar belirtilmiştir:

Bugün Doğu ve Güneydoğu illerimiz büyük vatandaş ve memur kitlesi gözünde bir mahrumiyet bölgesidir. Kamu hizmetleri bu bölgede yok denecek kadar azdır. Bölgenin ekonomik geriliğine paralel olarak buradaki vatandaşlar toplumsal ve kültürel bakımdan geri durumdadırlar. Üstelik bu vatandaşlarımızdan Kürtçe ve Arapça konuşanlar veya Alevi mezhebinden olanlar bu durumları sebebiyle ayrıma uğramaktadırlar... Anayasada tanınan hak ve hürriyetlerden bu yurttaşlarımızın da yararlanması sağlanacaktır.

TİP'in Doğu'nun az gelişmişliğine gösterdiği ilgi, aşağıda daha detaylı bir şekilde tartışılacak olan, 1967'de ana Kürt kent ve kasabalarında düzenlenen *Doğu Mitingleri*'ne desteğinde de görüldü. Buna ek olarak, TİP'in çeşitli üyeleri, Kürt sorunu üzerine kamusal tartışmalara ciddi katkılar sağladılar ve Kürt halkının bazı talep ve endişelerini dile getirdiler. Söz gelimi, 1970'te TİP lideri Mehmet Ali Aybar, devletin Doğu'da yürüttüğü ve ayırım gözetmeksizin Kürt nüfusunu hedef alan, komando operasyonlarını parlamentoda kınayan bir konuşma yaptı. Aybar, hükümetin bu tür eylemlerin açıklanmasını yapması ve buna bir son vermesini isteyerek, aksi takdirde "Sanırım,

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar (oturanların en sağında), daha sonra Diyarbakır'dan milletvekili seçilecek Tarık Ziya Ekinci (oturanların en solunda) ve diğer partililerle birlikte TİP'i anlatmak üzere Doğu illerini kapsayan geziler yapmışlardı.

koruyucu bir önlem olarak düşünölen bu terör politikası, kaçınılmaz olarak ulusal birlik davasına hizmet etmeyecek tepkilere neden olacaktır,” demişti. Aybar konuşmasında ayrıca şunları belirtmişti:

Cumhuriyet'in kuruluşundan beri, Doğu ve Güneydoğulu hemşehrilerimiz asla eşit vatandaşlar olarak muamele görmemişlerdir. Kürtçe konuşan bu hemşehrilerimiz, üçüncü sınıf vatandaşlar olarak özel bir muameleye tabi tutulmuştur ve şimdiki hükümet, onlara karşı böylesi bir politika yürüten ilk hükümet değildir. Terör politikası Doğu ve Güneydoğu'da hep olmuştur ancak problem bu şekilde çözülememektedir. Terör politikası, bizi böylesi önlemleri yürütenlerin umut ettiklerinin aksine bir duruma sokacaktır... Bu politikaya bir son verilmelidir ki Doğulu hemşehrilerimiz kendilerini bu ülkeye ve bu ulusal topluluğa ait hissedebilsinler (aktaran Vanly, 1971: 52).

1965'teki parlamento seçimlerinde TIP ulusal oyların % 2,83'ünü alarak Millet Meclisi'nde, üçü Doğu'dan –Diyarbakır (Tarık Ziya Ekinci), Şanlıurfa (Behice Boran) ve Kars (Adil Kurdel)– olmak üzere, 15 temsilci kazanmıştı. TIP bir süre için etkili muhalefet sağlayabilmiş ve işçilerin ve köylülerin taleplerini yükseltebilmişti. Ne var ki, TIP'in 1969 seçimlerinde aldığı yenilgi, parti lideri Mehmet Ali Aybar ile Sadun Aren ve Behice Boran'ın liderliğindeki muhalefet arasında hizipsel bir mücadeleye yol açmıştı. Hizipsel parti içi mücadele, Türkiye'de özellikle *ulusal sorun* üzerine odaklanmış devrim stratejisi üzerine daha genel bir mücadelenin parçasıydı. Bu tartışma, Lenin ve Stalin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve ulusal sorun üzerine kitaplarının çevirisi tarafından desteklenmiştir ve esasen iki konum belirgindir: MDD tezi ve SD tezleri. Igor Lipovsky'nin *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980*'de belirttiği gibi, 1960'lı yılların ortasından bu yana, TIP'in sosyalizme *Türk ve demokratik* rotayı savunma resmî stratejisi, “ilk aşaması MDD olan ve sadece ikincisi SD olan iki aşamalı bir devrim öngören” bir stratejisinin karşı koyuşuyla karşılaşmıştı. MDD tezi, Türkiye'yi Batı emperyalizminin ekonomik olarak bağımlı bir yarı-sömürgesi olarak tanımlıyordu ve Türkiye'nin siyasal ve ekonomik bağımsızlığa ulaşmasını gerekli olarak görüyordu. TIP'in 29-31 Ekim 1970 tarihleri arasında toplanan Dördüncü Kongresi'nde, iki aşamalı devrim stratejisi reddedilmiş ve savunucularının partiyle ilişkisi kesilmiştir. Ne var ki, bu hizipsel mücadeleler ve strateji üzerindeki anlaşmazlık birliğini tehdit ederek partiyi krize sokmuştur.

TIP'in Dördüncü Kongresi'nde meydana gelen bir diğer kayda değer gelişme, partinin Kürt delegeler tarafından öne sürölen Doğu'da Kürt halkının varlığının tanınması ve onların cumhuriyetin kuruluşundan bu yana maruz kaldıkları baskıya dikkat çeken önergeyi kabul etmesiydi. Sadun Aren'in *TIP*

*Olayı 1961-1971 başlıklı çalışmasında da dile getirdiği gibi önerge, Kürt sorununu sadece bir az gelişmişlik sorunu olarak değil, ama aynı zamanda etnik ve ulusal bir sorun olarak görmüş ve Doğu'nun baskın olarak Kürt olduğu için az gelişmiş olduğu görüşünü yansıtmıştı. Üstelik, parti mücadelelerinde demokratik taleplerini ve anayasal haklarını elde etmesi için Kürt halkını desteklediğini belirtmişti. Aslında bu önerge, partinin 1971'de kapatılması için bahane olarak kullanılacaktı. Bu kabul önemliydi; çünkü ilk defa yasal bir siyasal parti açık olarak Türkiye'deki Kürt halkının varlığını kabul etmiş ve onların yaşadığı ulusal baskıya dikkat çekmişti. Ancak, TİP'in Kürtlerle Kürt sorununu kabulü ve Kürt haklarının sınırlı dile getirilişine rağmen, 1970'li yılların başlarında MDD tezi Türk sosyalist hareketinde baskın hâle gelmişti. Bu, Kürt aktivistlerden tepki görmüştü, zira MDD stratejisi Kürt taleplerini göz ardı ediyor ve buna karşılık Kürt aktivistleri Kürtlerin maruz kaldığı ulusal baskı sorununu yükselterek ve sosyalist programın parçası olarak Kürt ulusal taleplerini dile getirme ihtiyacını vurgulayarak eleştirilerini yoğunlaştırıyorlardı. Eleştirilerinin bir parçası olarak Kürt aktivistler, *ezilen ulusların milliyetçiliği* ve *ezen ulus milliyetçiliği* arasında bir ayrım geliştirmeye başladı ve Kürdistan'ın ulusal sorununu çözmek için bağımsız Kürt devrimci örgütlerin kurulmasını savundu.*

Türk sosyalistleri genel olarak Kürt hakları ve taleplerine yeterli ilgiyi göstermemelerinin arkasındaki sebep, Kürt hak ve taleplerinin savunulmasının Türkiye'deki işçi sınıfı ve sosyalist hareketin birliği için bir tehdit olarak algılanıyor olmasından kaynaklanıyordu. Dönemin önemli siyasî aktörlerinden olan TİP Diyarbakır milletvekili Tarık Ziya Ekinci'nin konuyla ilgili geliştirdiği açıklamaya göre ise ayrışmanın TİP'in Doğu ve Güneydoğu illerinde geliştirmeye çalıştığı aydınlanmacı misyonunun "geleneksel ağa milliyetçiliğinin biçimlendirdiği kimi Kürt aydınları tarafından yeterince algılanamadığı için" ve TİP içerisinde aktif olan Kürt aktivistlerin bazılarının "partideki örgütlenmeyi geçici bir evre olarak" görmelerinden kaynaklandığı için yaşandığını ifade eder. Hatta bazı aktivistlerin TİP'in söylemlerinde öne çıkan "sosyalizm vurgusundan rahatsızlık duydukları" ve bu rahatsızlığın Diyarbakır milletvekili adayını belirlemede sosyalist ile Kürt milliyetçi aday arasında rekabete ve bununla bağlantılı sorunlar yaşanmasına sebep olduğunu ifade etmektedir. Birçok Kürt aktivisti, 1960'lı yılların sonundan itibaren özel olarak Kürt örgütlenmelerini tesis etme ihtiyacını dile getirmeye başlamıştır. Siyasal ayrımlar ve TİP'in sosyalist programı içinde Kürt taleplerini formüle etme konusundaki kararsızlığı, Kürt aktivistlerinin bağımsız bir yörünge arayışına yol açtı. Bazı Kürt taleplerini seslendirir gibi gözükse bile, yeni Kürt aktivistler, kuşağının yükselttikleri Kürt kimliği taleplerinin dile getirilmesine, sosyalist hareket genel olarak, çekimser kalmıştı. Dönemin

Kürt aydınlarının konu ile ilgili düşünceleri, Türkiye'deki sosyalist hareketin Kürt ulusal taleplerini dile getirmesini savunmuş olan Musa Anter'in *Hatıralarım*'nda şu şekilde dile getirilmektedir:

Ben ise, bu arkadaşlara, Kürt sorununun Türkiye'nin temel sorunu olduğunu, daha baştan bu sorun ele alınmazsa, başka hiçbir sorunun çözülmeyeceğini ve aynı zamanda dinamik Kürt millî potansiyelinin kazanılmayacağını savunuyordum.

Dolayısıyla, artan söylemsel parçalanma ve Kürt sorunu üzerine tutarlı bir politika formüle etmeme, çok sayıda Kürt aktivistin Türk sosyalist hareketiyle ilgili olarak giderek artan bir şekilde hayal kırıklığına uğramasına yol açtı. Bir başka önde gelen Kürt aktivisti Naci Kutlay tarafından ifade edilen görüşlerin de onayladığı gibi, bu Kürt sosyalistlerini ayrı ve bağımsız bir yö-rünge arayışına itmiştir:

Gençlik örgütü olan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ve sosyalist TIP ve sendikadaki Kürtler, bu örgütlerde yeterince temsil edilmedikleri ve demokratik haklarının yeterince dikkate alınmadığı gerekçesiyle giderek "ayrı örgütlenme" anlayışını yer yer dile getirdiler. En canlı tartışmalar FKF'de oldu. Kürt kökenli gençler giderek ayrı örgütlenme noktasına geldiler (Kutlay, 2006: 163).

Bu arayış, 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başından itibaren Kürtlerin ayrı örgütlenmesi gerektiği düşüncesinin yayılmasına ve Kürt sosyalistlerin Türk solu hareketinden kopmaya başlaması ile sonuçlandı. Bu sürecin ilk sonucu, 1969'da İstanbul ve Ankara'da kurulan, yasal olarak örgütlenen, demokratik amaçlara sahip olan ve asıl olarak Kürt öğrencilerden destek bulan DDKO merkezlerinin kurulması ve Doğucu hareketin doğuşu olmuştur. Ayrılmaya ve özel olarak Kürt örgütlenmelerine doğru yönelim, 1970'li yıllar boyunca sürmüş ve 1970'li yıllar Türkiye'de Kürt sosyalist hareketinin doğuşu ve parçalanmasına tanıklık etmiştir. 1970'li yılların başında Türkiye'deki *ulusal sorunlar* Kürt sosyalist aktivistleri meşgul ederken, onların söylemleri de ekonomik azgelişmişlik, Kürtlerin Türkiye'de karşılaştığı sömürü ve ulusal baskıyı sorunsallaştırdı. DDKO merkezleri, resmî olarak birbirlerinden bağımsızdı ve amaçlarını yerine getirmek için yasal faaliyetlerde yer alıyorlardı. Mümtaz Kotan, *Tarihin Kararılması Eylemi Üzerine Somut Bir Örnek: DDKO* başlıklı çalışmasında bu amaçları şöyle tanımlanmıştır:

Türkiye'nin metropol merkezlerindeki üniversite gençliğini belli bir kültür çalışması içerisine almak, aralarında maddi dayanışmayı kolaylaştırmak, Türkiye'deki ırkçı-şoven ve faşist şartlandırmaları kırmak, halkların kardeşçe ve

eşitçe yaşamalarını, daha mutlu olmaları yolunda mücadele veren devrimci demokrat kuruluşlar yelpazesinde yerini almak.

Ali Buran, DDKO “İlk Ulusalçı, Demokratik ve Ayrı Örgütlenmeyi Hedefleyen Kürt Demokratik Gençlik Örgütüydü” isimli makalesinde, 1970 yılının Ekim ve Kasım aylarında Diyarbakır, Batman, Ergani, Silvan ve Kozluk’un kent merkezlerinde 5 DDKO merkezi daha kurulduğunu belirtir. DDKO üyelerinin tamamı olmasa da asıl kısmı solcu etkiler taşıyan Kürt öğrencilerdi. DDKO eğitimsel faaliyetinin bir parçası olarak, Mart ve Mayıs 1970’te birçok seminer ve tartışma etkinliği düzenledi. Kürtlerin karşılaştığı meseleleri dile getirmenin ve *Doğu Sorunu* üzerine bir tartışmayı ateşlemenin yanı sıra, böylesi etkinlikler Kürt öğrenci ve aktivistler içinde bir toplanma noktası sağlamıştı. DDKO’nun önemli bir faaliyeti, okurlarına Türkiye ve dünyada meydana gelen önemli olaylar hakkında haber ve analizler sağlayan, aylık bir haber bülteni (*DDKO Bülteni*) yayımlamaktı. 1970 Mart’ı ile 1971 Mart’ı arasında toplamda, özellikle Kürtleri doğrudan ilgilendirenler başta olmak üzere, ulusal ve bölgesel olayların analizi ve DDKO faaliyetleri üzerine haberler sunan 9 bülten yayımlanmıştı.

Kitleselleşen Kürt Muhalefeti: Doğu Mitingleri

Doğu Mitingleri, 1960’lı yılların sonunda Kürt aktivizmin zirvesi olarak değerlendirilir. 13 Ağustos 1967’de Silvan’dan başlayarak, 3 Eylül 1967’de Diyarbakır, 24 Eylül 1967’de Siverek, 8 Ekim 1967’de Batman, 15 Ekim 1967’de Tunceli, 22 Ekim 1967’de Ağrı’da *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin Geri Kalmışlığına Karşı Protesto Mitingleri* adı altında bir dizi gösteri düzenlenmiştir. Bu mitingler, TİP ve TKDP içindeki Kürt aktivistlerden oluşan bir komite tarafından örgütlenmişti. Mitinglerin örgütlenmesinde öncü bir rol oynamış olan aktivistler Mehdi Zana, Tarık Ziya Ekinci, Kemal Burakay, Edip Karahan, Sait Elçi ve Naci Kutlay’dı – ki bu isimler de aslen aktif olarak TİP içindeydi. Üstelik, Ali Beyköylü tarafından, *Koma Azadixwazên Kurdistan* (Kürdistan Özgürlük Savunucuları Grubu, KAK) isimli bir grubun da mitinglerin örgütlenmesinde öncü bir rol oynadığı iddia edilir. Ali Beyköylü, “Koma Azadixwazên Kurdistan: Hodri Meydan” başlıklı makalesinde bu grubun 1965 ya da 1966’da kurulduğu ve *Ötüken*’in Kürt karşıtı ifadeleri ni protesto eden bir bildiri yayımladığını belirtmektedir.

Bu mitingler, Türkiye’deki Kürt aktivizmi için önemli bir kavşağa işaret eder; çünkü mitingler başta Diyarbakır, Silvan, Siverek ve Batman olmak üzere geniş sayıda Kürt’ü harekete geçirmiştir. Ayrıca, bölgesel eşitsizlik, Doğu’nun ihmali ve kültürel ve siyasal baskı gibi entelektüeller tarafından

yükseltilen talepler, sıradan insanlar arasında güçlü bir yankı bulmuştur. İsmail Beşikçi'nin *Doğu Mitingleri* çalışmasına göre, mitinglerde ifade edilen asıl talepler bölgenin ekonomik kalkınması ve Batı'yla aynı düzeyi yakalamak için devlet yatırımı talepleriydi; *Batı İçin Kalkınma, Doğu İçin Sömürü, Batı'ya Fabrikalar ve Yol, Doğu'ya Komando ve Karakol, Jandarma Değil Öğretmen İstiyoruz, Karakol Değil Okul İstiyoruz* yazılı afişlerle bu talepler temsil ediliyorlardı. Bu afişler asıl olarak, jandarma karakolları ve cezaevleri inşa eden bölgeye dönük devlet yatırımlarının doğasının bir eleştirisini içermesine rağmen, *Kürtçülük* ya da *böölücülük* suçlamasından kaçınmak için özel bir çaba gösterir. İsmail Beşikçi'nin de vurguladığı gibi, bu bakımdan çeşitli pankartlarda *Biz Böölücü Değiliz. Eşitlik İstiyoruz, Doğulular! Anayasal Haklarımızı Almak İçin Çok Çalışın. Haklarınızı Talep Etmek, Birliği Tehdit Etmez* ya da *Hedefimiz Eşitlik ve Mutluluğu Gerçekleştirmektir* yazılı olması anlamlıdır. İsmet Şerif Vanly *Survey of the National Question of Turkish Kurdistan with Historical Background* başlıklı çalışmasında, aşırı Türk milliyetçisi gazetelerdeki Kürt karşıtı çeşitli makalelerin de bu mitingler boyunca Kürtleri harekete geçirmede kayda değer bir rol oynadıklarını iddia etmektedir. Bu nedenle, bu mitingler için karmaşık bir siyasal boyut ve arka plan mevcuttur.

Ötüken dergisindeki bir makalede *pan-Türkçü* Türk milliyetçisi Hüseyin Nihal Atsız saldırgan ve düşmanca ifadelerde ve Kürtlere karşı sürgün ve etnik temizleme tehditlerinde bulunmuştur. 16 Haziran 1967'de yayımlanan "Kızıl Kürtlerin Yaygarası" isimli makalesinde, Atsız, Kürtlerin Doğu'nun az gelişmişliği üzerine farkındalık artırma girişimini *Kürtçülük* olarak karakterize etmiş, Kürtlerin bir ulus değil Perslerin *ilkel bir* kolu olduğunu iddia etmiş ve onların *kültür* ya da *tarihten* yoksun olduklarını savunmuştur (aktaran Karadoğan, 2006: 265). İsmet Şerif Vanly, böylesi saldırıların, açık bir sürgün tehdidinde doruğa ulaştığını belirtir:

Onun için Türk milletinin başını belaya sokmadan, kendileri de yok olmadan çekip gitsinler. Nereye mi? Gözleri nereyi görür, gönülleri nereye çekerse oraya gitsinler. İran'a, Pakistan'a, Hindistan'a, Barzani'ye gitsinler. Birleşmiş Milletlere başvurup Afrika'da yurtluk istesinler. Türk ırkının aşırı sabırlı olduğunu, fakat ayrıntı kabardığı zaman Kağan Arslan gibi önüne durulmadığını, ırkdaşları Ermenilere sorarak öğrensinler de akılları başlarına gelsin.

Bu makaleler, Kürtlerden ciddi bir tepki görmüştür. 1967 Ağustosunda çeşitli Kürt kasaba ve kentlerini temsil eden 19 Kürt öğrenci örgütlenmesi tarafından imzalanmış *Kim Kimi Kovuyor: Hodri Meydan* isimli bir bildiri cumhurbaşkanı ve başbakanı gönderilmiş ve halka dağıtılmıştı. O dönemin aktivisti Ali Beyköylü, bu bildirinin *Koma Azadixwazen Kurdistan* tarafından hazırlandığını ve İstanbul, İzmir, Ankara, Diyarbakır ve başka yerler-

de de halka açık bir şekilde dağıtıldığını ve medyadan çok ilgi gördüğünü iddia eder. İsmail Beşikçi'nin aktardığına göre bildiri şu ifadeleri içermektedir:

Kim kimi yok ediyor? Kim kimin başını belaya sokuyor? Ve kim kimi kovuyor? Tarihin en eski çağlarından beri bu topraklar üzerinde yaşayanları, bu topraklardan kovacak bir kuvvet ne olmuş ne de olacaktır. Asıl kovulacaklar halkları birbirine düşürmek emelinde olan hayalperestlerdir. Doğulu gençler olarak “Kürt davasını kurt kurnazlığı ile Türkiye'nin Doğu illeri davası halinde ileri sürmek niyetinde değiliz. Doğu'nun geri kalmasının nedenleri arasında ekonomik sömürünün devamı için vatandaşlar arasında mevcut ırk, dil, din ve mezhep farklarını istismar ederek onları düşman kamplara bölmek isteyen zihniyetin karşısındayız. Manevi sömürünün politikalandığı yansımaları faşizmi, ırkçılığı ve ümmetçiliği nefretle reddediyoruz. Türkiye'de anayasa çerçevesinde beraberliği ve kardeşliği tesis etmek şiarımızdır.”

Bildirinin, Kürt faaliyetlerinin Kürtçü olarak tanımlanmasını ve Türk milliyetçilerinin Türkiye halkları arasında yaratmaya çalıştığı düşmanlığı reddettiğinden söz etmek önemlidir. Bunun yerine bildiri, Kürtlerin Anayasaya ve Kürtlerin anayasal haklarını kazanmasına desteğini vurgulamıştı. İsmet Şerif Vanly'nin aktardığına göre Doğu mitinglerini örgütleyen komite böylece provokasyonlara karşı Kürtleri protestoya çağırmıştı; söz gelimi, halkı Silvan'daki mitinge katılmaya teşvik eden bir afişte şunlar yazıyordu:

Hükümet bizi her yıl aldatıyor ve bize sadece kırıntıları bırakıyor. Doğulu kardeş!... Kürtçe konuştuğunuz ve Kürt olduğunuz için Faşist Turancılar sizi atalarınızın ülkesinden sürmek istiyor... Doğulu Kardeş! Size etnik kökeniniz ve diliniz nedeniyle hor görerek bakanlara bir yanıt vermelisiniz... Siz en az başkaları kadar onurlusunuz ve diliniz de en az öteki diller kadar saygıdeğer. Ötekilere, dilinizin saygıdeğer olduğunu ve sizin de onurlu bir insan olduğunuzu söylemelisiniz.

Böylelikle, Kürt taleplerinin demokratik doğasını vurgulamakla birlikte, Türk milliyetçilerine muhalefetle, Kürtler ve aşırı Türk milliyetçileri arasında uzlaşmaz bir sınırın doğuşunu görürüz. Bu, Türk milliyetçilerinin Kürtleri dışlama girişimlerine karşı koymuş ve Kürtleri kendi haklarını faşist saldırılar olarak algılanan hedef göstermelere karşı korumaya çağırmıştır.

Bunun yanı sıra, *DDKO Dava Dosyası*'nda da belirtildiği gibi, 1969 süresince 27 Temmuz 1969'da Hilvan, 2 Ağustos 1969'da Siverek ve 24 Ağustos 1969'da Lice gibi çeşitli kasaba ve kentlerde benzer başka mitingler de düzenlenmiştir. Bu mitingler, yine Doğu ve Türkiye'nin diğer bölgeleri arasındaki eşitsizliği ve geçmiş boyunca Doğu bölgesine gösterilen ihmali vurguluyorlardı. Bununla birlikte, Kürtlerin cumhuriyet dönemi boyunca karşı kar-

şıya kaldıkları ulusal baskı meselesini gündeme getirmek için çok daha detaylı bir girişim görmekteyiz. Ulusal baskı, çok sayıda Kürt'ün Türkler ve diğerlerinin yanında işgale karşı savaştığı Kurtuluş Savaşı geçmişi içerisinde yükseltilmiştir. Söz gelimi, *Hilvan Mitingi*'nde konuşan Kürt sosyalist aktivist Mehdi Zana şunları belirtir:

Ama bakıyoruz ki, İstiklal Harpleri'nde, Çanakkale'de Sakarya'da şurada burada canını veren doğulu Kürt kardeşlerimiz, henüz lisanları ile konuşamamakta, radyo hakkı verilmemekte, basın, okul hakkı verilmemekte, neden acaba? Onlara soralım, bizler mi art niyetliyiz, onlar mı? (DDKO Dava Dosyası: 202).

Ancak bu *bağımsız* Kürt örgütlenmeleri için taleplere yol açmadı; Kürt hakları ve talepleri hâlâ var olan anayasal çerçeve içinde mümkün görülüyordu. Bu bir başka aktivist, Mehmet Sözer'in Lice'deki mitingde yaptığı konuşmada açıklar:

Yılmayacağız, korkmayacağız, Anayasanın tastamam uygulanması için sonuna kadar mücadele verip, haysiyetimize kavuşacağız. Kürt olmak suç değil, Kürtçe konuşmak kabahat değildir. Anayasanın 12. maddesi açıktır. Dilimi-

ze kültürümüze mani olunuyor (DDKO Dava Dosyası: 208).

DDKO davasından yargılanan isimlerden olan Mehdi Zana, TİP Silvan ilçe başkanlığı da yapmıştı. Zana, 1978'de bağımsız aday olarak Diyarbakır belediye başkanlığını da kazanacaktı. (Kaynak: <http://www.kurdistantime.com/wp-content/uploads/2007/08/ddko-davasi-mehdi-zana-savunma-yapiyor-1971.jpg>)

Kürtlerin 1920'ler süresince Türkiye'nin ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılımı, birçok diğer konuşmada da vurgulanmıştır. Kürtlerin cumhuriyet dönemindeki deneyimleri, özellikle kendilerine karşı uygulanan baskı ve şiddetin ve haklarının bastırılmasının birçok örneklerine vurgu yapıldığı ve yurtdaki alıntılarının açıkça gösterdiği gibi, eziyet olarak yorumlandığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

* * *

Toparlayacak olursak, 1960'lı yıllar, ilk olarak *Doğu Sorunu*'nun kamusal tartışmasına tanıklık etti ve bu kamusal tartışma Kürt aydın ve aktivistlerin Kürt taleplerinin dile getirilmesine fırsat yarattı. *Doğu*'nun az gelişmişliğinin sorunsallaştırılması ve özgün siyasal ve sosyo-ekonomik talepleri dile getiri-

şi ve Kürtlerin baskı ve ayrımcılık deneyimi aydın ve aktivistlerin söylemlerinde oldukça yaygın bir şekilde dikkat çekildi. Devletin inkârının keyfi şiddet ve genel baskının yanı sıra pan-Türkçü milliyetçilerin tehditleri de Türkiye’de 1960’lı yıllar boyunca Kürtlerin harekete geçmesinde kayda değer bir rol oynamıştır. 1960’lı yıllar boyunca gerçekleşen birçok olay, Türkiye’de *Doğu Sorunu*’nun tartışılmasında artışa yol açmıştır. Kamusal tartışmanın yanı sıra, 1960’lı yıllar aynı zamanda esasen yeni nesil Kürt aydın ve aktivistler tarafından yürütülen Kürt kültürel faaliyetlerinde de bir yükselişe tanıklık etmiştir. Başlangıçta, çok sayıdaki Kürt aktivisti TİP faaliyetlerine katılmış ve Kürt hakları ve talepleri Türkiye’deki daha genel demokrasi ve eşitlik taleplerinin parçası olarak kavramsallaştırılmıştır. 1960’lı yıllar boyunca, Kürt aydın ve aktivistlerin Doğu’nun az gelişmişliğini sorunsallaştırmaları Kürt sorununun kavramsallaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Kürtlerin yaşadıkları baskı ve dışlanmışlık hissi 1960’lı yılların sonunda birçok Kürt’ü siyasal olarak hareketlendirmeye başlamıştır. Bölgede yaygın olan fakirlik ve işsizliğin yüksek düzeyde olması eşitlik taleplerinin Kürt kitleleri arasında güçlü şekilde yankılanmasını sağlamıştır.

Bununla birlikte, 1960’lı yılların sonunda, aydın ve aktivistlerin söylemi, Kemalizm ve devletin Kürt kimliği üzerine resmî söylemine karşı koyan daha radikal bir karakter kazanmıştır. Özelde, Kürt sosyo-politik ve ekonomik taleplerinin yetkililer tarafından sürekli olarak *bölücülük* şeklinde tarif edilmesine bir karşı koyuş sergilenmiştir. Kürtlerin Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı’ndaki kitlesel katılımını hatırlatarak ve Kürtlerin demokratik haklarının ihlalini öne çıkartarak Kürt aktivistler, kendi kültürel haklarının kabulü için açık şekilde ifade edilen çağrılara başlamışlardır. 1960’lı yılların sonunda, Kürtlerin *Doğu Mitingleri*’ne kitlesel katılımının işaret ettiği gibi, Kürt siyasal aktivizmi geniş sayıda Kürt’ü etkilemiş ve harekete geçirmiştir. TİP’i olumsuz etkileyen hizipsel iç anlaşmazlık, partinin Kürt meselesi üzerine kapsamlı bir politika formüle edememesi ve sürdürememesi anlamına gelmiş ve bu durum Kürt sosyalistler arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Bu, 1969’da Doğucu hareketin doğumuyla sonuçlanmıştır. Bu tarihten sonra Kürt aktivistler, özgün olarak Kürt devrimci örgütlenmeler kurma girişimlerini yoğunlaştırmışlardır. Bu süreç, 1970’li yıllarda *Kürt Ulusal Kurtuluş* söyleminin oluşmasına ve *Doğu Sorunu* yerine *Kürdistan Sorunu* temasının kullanılmasına yol açacaktır. Aynı zamanda, 1970’li yıllar, Kürt sosyalistlerin Türk sol hareketinden ayrılmasına ve kendi örgüt ve siyasî partilerini kurmalarına tanıklık edecektir.